

رابطه هوش هیجانی و جهت‌گیری دینی با اضطراب مرگ در کارکنان مرد بازنشسته‌ی شرکت صنایع فولاد خوزستان شهر اهواز

سید مولود سالاری پور^۱، غلامحسین مکتبی^{۲*}، سیروس عالی پور بیرگانی^۳

تاریخ ارسال: ۹۶/۹/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۲/۱۸

چکیده

عوامل متعددی می‌تواند بر سطح اضطراب مرگ تأثیر بگذارند. برخی از مطالعات نقش هوش هیجانی و جهت‌گیری دینی را در اضطراب مرگ نشان داده‌اند. هدف از پژوهش حاضر بررسی رابطه بین هوش هیجانی و جهت‌گیری دینی با اضطراب مرگ بود. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی کارکنان مرد بازنشسته شرکت صنایع فولاد خوزستان بود که تعداد ۳۰۰ نفر از آن‌ها از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. همه شرکت‌کنندگان پرسشنامه‌های هوش هیجانی و جهت‌گیری دینی و مقیاس اضطراب مرگ را تکمیل نمودند. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیری در سطح آلفای ۰/۰۱ استفاده شد. یافته‌ها نشان دادند که هوش هیجانی و جهت‌گیری دینی با اضطراب مرگ همبستگی منفی و معنی‌داری دارند. همچنین، نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام نشان داد که سه متغیر جهت‌گیری مذهبی درونی، ارزیابی و ابراز هیجان و تنظیم هیجان از بین متغیرهای پیش‌بین توانستند اضطراب مرگ را پیش‌بینی کنند و در مجموع متغیرهای پیش‌بین ۳۳/۶ درصد از واریانس اضطراب مرگ را تبیین می‌کنند. نتایج مطالعه حاضر نشان داد با توجه به سنی که افراد بازنشسته در آن قرار دارند، افزایش هوش هیجانی افراد و افزایش باورهای دینی و سلامت معنوی افراد می‌تواند سطح اضطراب مرگ قشر بازنشسته را کاهش دهد. استفاده از معنویت می‌تواند یکی از راهکارهای مقابله‌ای در افراد بازنشسته باشد.

واژه‌های کلیدی: اضطراب مرگ، جهت‌گیری دینی، هوش هیجانی

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز،

mortezagholizadeh۳۱۳@yahoo.com

۲. * دانشیار گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، maktabi@gmail.com

۳. دانشیار گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، alipour@gmail.com

مقدمه

انسان از بدو به دنیا آمدن، در هر یک از مراحل زندگی ویژگی‌ها و خصوصیت‌های منحصر به فرد دارد. به عبارت دیگر، فرد در فرایند رشد جسمانی، روانی و اجتماعی خود مراحل را می‌گذراند که با هم تمایز و تباین دارند. مرحله‌ی کودکی زمان قیل و قال و بازی و نشاط، مرحله‌ی جوانی دوره‌ی استقلال‌جویی، مرحله‌ی جوانی با اشتغال به کار به عنوان فردی سودمند برای خود و جامعه و شناخته شدن فرد به عنوان یک بزرگسال ارزیابی می‌شود و در نهایت، مرحله‌ی پیری و بازنشستگی^۱ که دوره‌ی فرزاندگی و هدایت‌گری است (بزرگمهری بوذرجمهری، گل‌پرور و نوری، ۱۳۸۹). اگر حیات زندگی انسان را به سه دوره‌ی قبل از اشتغال، اشتغال و پس از اشتغال تقسیم‌بندی نماییم، بازنشستگی به دوره‌ی پس از اشتغال تعلق دارد که وی را از قید و بندهای اداری و ضوابط و مقررات خشک سازمانی رها می‌کند و دوره‌ی جدید و متفاوتی را برای فرد به ارمغان می‌آورد. (بشلیده، هاشمی و بهارلو، ۱۳۹۵). در تمام دنیا بازنشستگی امری ضروری و حیاتی برای بشر و پر از اضطراب، نگرانی و فشار تلقی می‌شود و کارشناسان مختلف این پدیده را از منظرهای مختلف پزشکی، بهداشتی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و اشتغال مورد بررسی قرار می‌دهند. دوران بازنشستگی معمولاً با شروع سالمندی همراه است. (روشنی و نادری^۲، ۲۰۱۱). سالمندی دوران حساسی از زندگی بشر است و توجه به مسائل و نیازهای این دوره یک ضرورت اجتماعی محسوب می‌شود. با در نظر داشتن نیازهای خاص این دوران، توجه به رفتارهای ارتقاء دهنده سلامت در سالمندان نیز امر بسیار مهمی است که عمدتاً مورد غفلت قرار می‌گیرد. این در حالی است که سالم پیر شدن حق همه افراد بشر است و این امر بر اهمیت پدیده سالمندی و پیشگیری از مشکلات آن می‌افزاید (جهانگیری، ۱۳۹۶). بر طبق ارزیابی‌های اتحادیه اروپا نسبت جمعیت بالای ۶۰ سال اروپا از ۲۲ درصد در سال ۲۰۰۰ به ۳۰ درصد در سال ۲۰۲۵ و ۳۴ درصد در سال ۲۰۵۰ خواهد رسید (ریدل-هلر، بوس و آنجرمایر^۳، ۲۰۰۶). در ایران نیز

---

۱. retirement

۲. Roshani & Naderi

۳. Riedel-Heller, Busse & Angermeyer

بررسی‌ها و شاخص‌های آماری حاکی از رشد پرشتاب سالمندی است، پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۴۱۰ در کشور انفجار سالمندی رخ دهد به طوری که ۲۵ الی ۳۰ درصد جمعیت بالای ۵۰ سال قرار خواهد گرفت (علی احمدی و آشتیانی، ۱۳۹۳). طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی، با توجه به افزایش شاخص امید به زندگی در ایران می‌توان حدس زد که آمار سالمندان ایرانی نیز رو به افزایش است و ما در آینده در برابر مسائل جدی درباره سالمندان و حل مشکلات آن‌ها قرار خواهیم گرفت. افزایش سن، از دست دادن عزیزان به‌ویژه همسر، دوری از فرزندان، ابتلا به بیماری‌های جسمی مزمن، مصرف داروهای مختلف، افت قوای شناختی، عوامل طبیعی، همگی از عواملی هستند که فرد سالمند را مستعد ابتلا به افسردگی و اضطراب می‌کنند (دجونگ گیرولد، ون تیلبورگ و فریدمن، ۲۰۱۶).

اضطراب مرگ از ویژگی‌های مشترک سالمندان و به معنای هراس از مرگ خود و دیگران است (استانکلیف، ویس، رید، جاتلز و کلایتون^۲، ۲۰۱۶). مرگ واقعی اجتناب‌ناپذیر است و هر شخصی ممکن است نسبت به آن برداشت و واکنش منحصر به فردی داشته باشد. مرگ به خاطر ماهیت پر از ابهام آن، برای بسیاری از انسان‌ها به صورت تهدیدآمیز جلوه می‌کند (هنری و پاتریک^۳، ۲۰۱۴). آگاهی از مرگ غیرقابل‌گریز بوده و اضطراب همراه آن به رفتارهای گوناگون منجر می‌شود. به عبارت دیگر، وقتی مردم با اضطراب مرگ روبه‌رو می‌شوند، واکنش‌های متفاوتی از خود نشان می‌دهند (گریونستین و بلوئمک^۴، ۲۰۱۶). اضطراب مرگ یک اضطراب واقعی و یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در سلامت روانی به‌ویژه سالمندان است (دهقان، شریعتمدار و کلانتر هرمزی، ۱۳۹۴). از جمله مفاهیم مرتبط با اضطراب مرگ، می‌توان به مذهب و دین اشاره کرد. جهت‌گیری دینی به منزله‌ی مرجعیت بخشیدن به ساختار روابط و مناسبات انسان در تمامی ابعاد آن در پرتو رابطه‌ی انسان با خدا تعریف شده است (بهرامی و رمضانی‌فرانی، ۱۳۸۴). همچنین باور دینی یا بعد اعتقادی است که خود مشتمل بر ایده‌ها و نگرش‌هایی است که انتظار می‌رود پیروان

۱. De Jong Gierveld, Van Tilburg & Friedman

۲. Stancliffe, Wiese, Read & Clayton

۳. Henrie & Patrick

۴. Grevenstein & Bluemke

یک آیین به آن اعتقاد دارند، مثل اعتقاد به خدا، بهشت و دوزخ (لهسایی‌زاده، آذرگون و مرادی، ۱۳۸۵). دین حقیقتی است که در همه‌ی جنبه‌ها و ابعاد گوناگون زندگی انسان حضور جدی و قابل توجهی دارد. تحقیق در باب دین یا دین‌پژوهی نیز عرصه‌ها و شاخه‌های متعددی یافته است، به گونه‌ای که رشته‌های علمی بسیاری در زمینه‌های مختلف معارف بشری تدوین و تکوین پیدا کرده‌اند که در این میان می‌توان به روان‌شناسی دینی یا روانشناس دین اشاره کرد. دیدگاه آلپورت^۱ درباره جهت‌گیری مذهبی درونی^۲ و جهت‌گیری دینی بیرونی^۳ به دین تأثیر ماندنی و قوی در روان‌شناسی مذهب گذاشته است. جهت‌گیری دینی درونی برای تعریف و متمایز نمودن افرادی بکار می‌برند که حقیقتاً و خالصانه تسلیم نوعی عقیده و ایمان به چیزی هستند. شخص با جهت‌گیری دینی درونی با مذهبش زندگی می‌کند، تعصب کمتری دارد و از آموزش‌های دینی برای آگاهی از تعامل‌های روزمره خود با دیگران استفاده می‌کند. جهت‌گیری دینی بیرونی در واقع مذهب افرادی را نشان می‌دهد که از ایمان و عقیده مذهبی‌شان برای رفع نیازها و منافع شخصی‌شان استفاده می‌کنند. در واقع دین وسیله‌ای برای اهداف خودخواهانه آن‌ها است (ون^۴، ۲۰۱۰). آردلت و کوئینگ^۵ (۲۰۰۶) معتقدند که جهت‌گیری دینی درونی، به میزان زیادی با پذیرش مرگ همبستگی دارد، جهت‌گیری دینی بیرونی به میزان زیادی با اضطراب مرگ همبستگی دارد. پژوهش دلمن و دوبس^۶ (۲۰۱۰) حاکی از آن بود که بین مذهبی بودن و اضطراب مرگ ارتباط مثبتی وجود دارد. در پژوهشی دیگر نتایج ون (۲۰۱۲) نشان داد جهت‌گیری مذهبی درونی با باور به زندگی پس از مرگ ارتباط داشته و افرادی که گرایش به جهت‌گیری مذهبی بیرونی دارند، از اضطراب مرگ بالاتری برخوردارند. پژوهش‌های دیگر نیز رابطه بین اضطراب مرگ و مذهب مثبت را معنی‌دار گزارش کردند (دوف و هونگ^۷، ۱۹۹۵).

---

۱. Alport

۲. internal religious orientation

۳. ixternal religious orientation

۴. Wen

۵. Ardelt & Koenig

۶. Daaleman & Dobbs

۷. Duff & Hong

هوش هیجانی^۱ نیز از جمله عواملی است که می‌تواند به‌عنوان تعدیل‌کننده اضطراب مرگ باشد (بوساری^۲، ۲۰۱۶؛ اسپونزا و سانهوئزا^۳، ۲۰۱۲). هوش هیجانی به‌عنوان یک فرایند اطلاعاتی هیجانی که شامل درک درست هیجان‌ات خود و دیگران، بیان درست هیجان و نظم‌سازگاران هیجان در جهت افزایش مطلوبیت زندگی است، تعریف می‌شود (تساوسیس و نیکولا^۴، ۲۰۰۵). در واقع هوش هیجانی شامل مجموعه‌ای از هیجان‌ات، دانش اجتماعی و توانمندی‌هایی است که به ما کمک می‌کند تا بتوانیم در برابر عوامل و فشارهای محیطی پاسخی مناسب ارائه دهیم؛ همچنین سبب عملکرد بهتر ما در حیطه خودآگاهی، آگاهی اجتماعی، مدیریت رابطه و خود‌مدیریتی می‌شود (چو^۵، ۲۰۱۰). اوستین، فارلی، بلاک و مور^۶ (۲۰۰۷) هوش هیجانی را ترکیبی از ظرفیت‌های درون فردی و بین فردی می‌دانند که برای افراد دارای هوش هیجانی بالا سودمند است. هوش هیجانی عامل مهمی در تعیین موفقیت‌های زندگی و سلامت روانی است، زیرا بر توانایی افراد برای مقابله‌ی مؤثر با فشارها و تضادهای محیطی تأثیر می‌گذارد (سلاسکی و کارترایت^۷، ۲۰۰۲). مایر، سالووی و کارسو^۸ (۲۰۰۴) هوش هیجانی رو شامل سه مؤلفه‌ی ارزیابی و ابراز هیجان^۹، تنظیم هیجان^{۱۰} و بهره‌برداری از هیجان^{۱۱} می‌داند. ارزیابی و ابراز هیجان عبارت است از توانایی تشخیص و فهم هیجان‌ات خویشتن و سایر افراد. ادراک هیجان دربرگیرنده‌ی ثبت، رمزگشایی و توجه به پیام‌های هیجانی است. تنظیم هیجان به معنی توانایی مواجهه سازگار با هیجان‌های مخالف یا منفی با استفاده از شیوه‌های خودتنظیمی است. بهره‌برداری از هیجان شامل توانایی استفاده از اطلاعات هیجانی در تفکر، علل و مسئله‌گشایی برای بهبودی فرآیندهای شناختی و

-
۱. emotional intelligence
  ۲. Busari
  ۳. Espinoza & Sanhueza
  ۴. Tsaousis & Nikolaou
  ۵. Cho
  ۶. Austin, Farrelly, Black & Moore
  ۷. Slaski & Cartwright
  ۸. Mayer, Salovey & Caruso
  ۹. appraisal and expression of emotion
  ۱۰. emotion regulation
  ۱۱. exploitation of emotion

پردازش شناختی هیجان است (مایر و همکاران، ۲۰۰۴). گلمن^۱ و سالووی (۱۹۹۷)؛ به نقل از مهانیان خامنه، برجعلی و سلیمی‌زاده، (۱۳۸۵) معتقدند هوش هیجانی بالا می‌تواند کیفیت عمومی زندگی و موفقیت‌های شخصی و اجتماعی افراد را ارتقاء دهد. با توجه به اینکه انسان یک موجود اجتماعی است پس نیرویی که انسان را به زندگی جمعی فرامی‌خواند و همان اهداف و انگیزه‌هایی که پذیرش زندگی را برای وی تسهیل می‌نماید، آدمی را به برنامه‌ریزی و شکل دادن به روابط بین اعضای جامعه دعوت می‌کند تا نیل به آن اهداف ممکن گردد. این برنامه‌ریزی فراگیر و روابط اجتماعی گسترده و شیوه‌های مؤثر کنار آمدن با چالش‌های زندگی و روانی سالمندان باعث می‌شود فرد سالمند اضطراب مرگ کمتری را تجربه نماید (شورچی کلنگدري، ثابت و مهارج، ۱۳۹۲). بودنر، شرینا، برگمن و کوهن فریدل^۲ (۲۰۱۵) در پژوهش خود تحت عنوان نگرانی در مورد پیری و اضطراب مرگ: نقش عوامل احساسی و تنظیم هیجانی، به این نتیجه رسیدند که اضطراب مرگ توسط تنظیم هیجانی تعدیل می‌شود و افرادی که اثرات منفی بر سلامت روان و نگرانی از پیری و مرگ بیشتری در افرادی که مکانیسم تسهیل هیجان‌ها و عواطف سطح پایین‌تری دارند گزارش شده بود. افزون بر این، اسپینوزا و سازهونزا^۳ (۲۰۱۲) در پژوهش خود تحت عنوان اضطراب و ترس از مرگ با هوش هیجانی به این نتیجه رسیدند که همبستگی منفی بسیار بالایی بین تنظیم هیجان و ادراک مثبت به خود با اضطراب مرگ وجود دارد. در نتیجه سطح بالای هوش هیجانی با ترس از مرگ کمتری در ارتباط است. همچنین در این پژوهش نمره بالاتر ترس از مرگ برای زنان یافت شد. به‌علاوه، آرادیللا هررو، توماس سابادو و گومز بنیتو^۳ (۲۰۱۲-۲۰۱۳) در پژوهش خود نشان دادند که بین اضطراب از مرگ و ابعاد هوش هیجانی (ارزیابی و ابراز هیجان، تنظیم هیجان و بهره‌برداری از هیجان) رابطه منفی معنی‌دار وجود دارد. در نهایت باید گفت، رشد روزافزون سالمندان که به اعتقاد برخی ناظران به‌عنوان بزرگ‌ترین منبع طبیعی گاه مورد غفلت قرار می‌گیرند و با توجه به سالمندی به‌عنوان برهه‌ای از زندگی که یا در حال سپری

---

۱. Goalman

۲. Bodnera, Shrirab, Bergmanb & Cohen-Fridel

۳. Aradilla-Herrero & Gómez-Benito

کردن آن هستیم و یا در آینده سپری خواهیم کرد و با توجه به جمعیت فزاینده بازنشستگان و در نظر گرفتن این که سالخوردگان به خصوص قشر شاغلی که هم‌اکنون بیکار شده‌اند در مقایسه با سایر گروه‌های سنی بیشتر به مرگ می‌اندیشند و نگران آن هستند لزوم توجه به عواملی را ایجاد می‌کند که می‌تواند میزان اضطراب مرگ را در این گروه از افراد کاهش دهد. همچنین چون صنایع فولاد از جمله مشاغل سخت محسوب شده و در بعضی شرایط سختی کار و مسائل رفاهی این قشر به میزان کافی برآورده نمی‌شود. درصدد برآمدیم که وضعیت روحی و میزان اضطراب آنان را بعد از فراغت از کار نسبت به مرگ بررسی کنیم. شواهد حاکی از آن است که معنویت می‌تواند در کاستن از اضطراب مرگ کمک کند و با توجه به آن که معنویت به‌عنوان نیاز فطری انسان در خلال بزرگ‌سالی افزایش می‌یابد و سالمندان در این دوره حساس معنویت پخته‌تری را پرورش می‌دهند و توجه به این امر که انسان به‌عنوان یک موجود اجتماعی که هوشمند بودنش از وجوه تمایزش با سایر موجودات محسوب می‌شود و ناگزیر از داشتن زندگی اجتماعی است و همچنین راهکارهای تنظیم هیجان این اضطراب را کاهش می‌دهد. هدف از پژوهش حاضر پاسخ به این سؤال است که آیا هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن (ارزیابی و ابراز هیجان، تنظیم هیجان و بهره‌برداری از هیجان) و جهت‌گیری دینی و مؤلفه‌های آن (جهت‌گیری دینی درونی و جهت‌گیری دینی بیرونی) با اضطراب مرگ ارتباطی دارد یا خیر.

روش پژوهش

طرح پژوهش حاضر توصیفی و از نوع همبستگی است. پژوهش‌های همبستگی شامل کلیه‌ی پژوهش‌هایی است که در آن‌ها سعی می‌شود رابطه‌ی بین متغیرهای مختلف با استفاده از ضریب همبستگی کشف یا تعیین شود. جامعه آماری این پژوهش را کلیه‌ی کارکنان بازنشسته‌ی مرد شرکت صنایع فولاد خوزستان شهر اهواز تشکیل می‌دهند که از بین آن‌ها و از طریق روش نمونه‌گیری در دسترس تعداد ۳۰۰ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب گردیدند.

در پژوهش حاضر برای سنجش متغیرهای موردنظر از ابزارهای مختلفی استفاده شده

است که شامل موارد زیر هستند:

مقیاس اضطراب مرگ: در پژوهش حاضر جهت سنجش اضطراب مرگ از مقیاس اضطراب مرگ که توسط تمپلر^۱ (۱۹۷۰) تهیه شده است، استفاده گردید. این مقیاس ۱۵ ماده دارد و نگرش آزمودنی‌ها را به مرگ می‌سنجد. آزمودنی‌ها پاسخ‌های خود را به هر سؤال با گزینه‌های بلی یا خیر مشخص می‌کنند که پاسخ بلی نشانگر وجود اضطراب مرگ در فرد است. بدین ترتیب نمره‌های این مقیاس می‌تواند در دامنه‌ای بین صفر تا پانزده قرار گیرد. تمپلر (۱۹۷۰) رویی این مقیاس را از طریق همبسته کردن آن با مقیاس اضطراب آشکار (۰/۲۷) و مقیاس افسردگی (۰/۴۰) گزارش کرده است. تمپلر (۱۹۷۰) ضریب پایایی این مقیاس را از طریق روش بازآزمایی ۰/۸۳ گزارش کرده است. توماس سابادو و گومز بنیتو^۲ (۲۰۰۲) نیز ضریب پایایی این پرسشنامه را از طریق روش بازآزمایی و آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۷۶ و ۰/۸۳ گزارش کرده‌اند. آقاجانی، رئیسی و حیدری (۱۳۹۱) در پژوهش خود ضریب پایایی این مقیاس را از طریق روش کودر ریچاردسون ۰/۸۶ گزارش کرده‌اند. در پژوهش حاضر جهت سنجش ضریب پایایی این مقیاس از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید که ضریب ۰/۷۱ به دست آمد که نشان‌دهنده‌ی ضریب پایایی قابل قبول این مقیاس است.

پرسشنامه هوش هیجانی: در پژوهش حاضر جهت سنجش هوش هیجانی از پرسشنامه‌ای که توسط شات، مألوف، هال، هاگرتی، کوپر، گوردن و دورنهم^۳ (۱۹۹۸) تهیه شده است، استفاده گردید. این پرسشنامه ۳۳ ماده دارد، سه مؤلفه ارزیابی و ابراز هیجان (ماده‌های ۳۳-۳۲-۲۸-۲۵-۲۲-۲۱-۱۹-۱۸-۱۵-۹-۶-۵-۴)، تنظیم هیجان (ماده‌های ۲۷-۲۳-۲۰-۱۷-۱۶-۱۴-۱۳-۱۱-۷-۳) و بهره‌برداری از هیجان (۳۱-۳۰-۲۹-۲۶-۲۴-۱۲-۱۰-۸-۲-۱) را مورد سنجش قرار می‌دهد و پاسخ‌های آن بر اساس لیکرت ۵ درجه‌ای از ۱ (برای کاملاً مخالفم) تا ۵ (برای کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. نوری (۱۳۹۳) ضریب پایایی این پرسشنامه را از طریق روش آلفای کرونباخ برای تنظیم هیجان ۰/۷۸، ارزیابی و ابراز هیجان

۱. Templer

۲. Tomás-Sábado & Gómez-Benito

۳. Schutte, Malouff, Hall, Haggerty, Cooper, Golden & Dornheim

را ۰/۸۱، بهره‌برداری از هیجان را ۰/۸۴ و برای کل پرسشنامه ۰/۹۲ گزارش کرده است. در پژوهش حاضر جهت‌سنجش ضریب پایایی این پرسشنامه و مؤلفه‌های آن از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید که به ترتیب برای تنظیم هیجان، ارزیابی و ابراز هیجان را، بهره‌برداری از هیجان را و برای کل پرسشنامه ضرایب ۰/۷۷، ۰/۷۱، ۰/۸۲ و ۰/۷۵ به دست آمد که نشان‌دهنده‌ی ضریب پایایی قابل قبول این پرسشنامه است.

پرسشنامه جهت‌گیری دینی: در پژوهش حاضر جهت‌سنجش جهت‌گیری دینی آزمودنی‌ها از پرسشنامه‌ای که توسط آلپورت^۱ (۱۹۵۰) تهیه شده است، استفاده گردید. نسخه‌ی اصلی این پرسشنامه ۲۰ ماده دارد و دو بعد جهت‌گیری دینی درونی و جهت‌گیری دینی بیرونی را موردسنجش قرار می‌دهد. فگین^۲ (۱۹۶۳) یک نسخه ۲۱ ماده‌ای ساخت که تمام گزینه‌های پرسشنامه آلپورت در آن انتخاب شده بودند و علاوه بر آن یک گزینه‌ی دیگر نیز به آن افزود که این گزینه همبستگی بالایی (۰/۶۱) با جهت‌گیری دینی بیرونی داشت و از آن به بعد این پرسشنامه بیشتر مورد استفاده قرار گرفت. در این پژوهش نیز از فرم ۲۱ ماده‌ای استفاده گردید، دو مؤلفه‌ی جهت‌گیری دینی درونی (۹ ماده) و جهت‌گیری دینی بیرونی ماده‌های (۱۲ ماده) موردسنجش قرار گرفت. پاسخ‌های این پرسشنامه بر اساس لیکرت ۴ درجه‌ای از ۱ (برای کاملاً مخالفم) تا ۴ (برای کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. پاشایی، بهرامی و حاتمی (۱۳۹۲) نیز در پژوهش خود ضریب پایایی این پرسشنامه را از طریق روش آلفای کرونباخ ۰/۷۴ گزارش کرده‌اند. در پژوهش حاضر جهت‌سنجش ضریب پایایی این پرسشنامه و مؤلفه‌های آن از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید که به ترتیب برای جهت‌گیری دینی درونی، جهت‌گیری دینی بیرونی و برای کل پرسشنامه ضرایب ۰/۸۰، ۰/۸۲ و ۰/۷۰ به دست آمد که نشان‌دهنده‌ی ضریب پایایی قابل قبول این پرسشنامه است.

---

۱. Allport

۲. Fegine

یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های توصیفی مربوط به متغیرهای مورد مطالعه ارائه شده است. جدول ۱ میانگین و انحراف معیار نمره‌ها را در متغیرهای اضطراب مرگ، هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن (ارزیابی و ابراز هیجان، تنظیم هیجان و در بهره‌برداری) و جهت‌گیری دینی و مؤلفه‌های آن (جهت‌گیری دینی درونی و جهت‌گیری دینی بیرونی)، برای شرکت‌کنندگان در پژوهش نشان می‌دهد.

جدول ۱. یافته‌های توصیفی مربوط به متغیرهای پژوهش

شاخص آماری متغیر	میانگین	انحراف معیار	کوچک‌ترین نمره	بزرگ‌ترین نمره
اضطراب مرگ	۸/۱۰	۳/۲۴	۰	۱۵
هوش هیجانی	۱۰۱/۶۴	۱۰/۶۰	۷۶	۱۲۹
ارزیابی و ابراز هیجان	۴۰/۵۲	۵/۲۳	۲۵	۵۶
تنظیم هیجان	۳۱/۲۰	۶/۷۲	۱۹	۴۶
بهره‌برداری از هیجان	۲۹/۹۲	۵/۱۰	۱۰	۴۳
جهت‌گیری دینی	۵۱/۳۱	۵/۴۰	۲۷	۶۵
جهت‌گیری دینی درونی	۲۰/۸۰	۳/۸۳	۱۲	۳۱
جهت‌گیری دینی بیرونی	۳۰/۵۱	۴/۶۶	۱۲	۳۹

همان‌طور که نتایج مندرج در جدول ۱ نشان می‌دهد، میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش به ترتیب در متغیرهای اضطراب مرگ (۳/۲۴ و ۸/۱۰)، هوش هیجانی (۱۰/۶۰ و ۱۰۱/۶۴)، ارزیابی و ابراز هیجان (۵/۲۳ و ۴۰/۵۲)، تنظیم هیجان (۶/۷۲ و ۳۱/۲۰)، بهره‌برداری از هیجان (۵/۱۰ و ۲۹/۹۲)، جهت‌گیری دینی (۵/۴۰ و ۵۱/۳۱)، جهت‌گیری دینی درونی (۳/۸۳ و ۲۰/۸۰)، و جهت‌گیری دینی بیرونی (۴/۶۶ و ۳۰/۵۱) است.

جدول ۲. ضرایب همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیر	۱	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
اضطراب مرگ	-							
هوش هیجانی	-۰/۲۷**	-						
ارزیابی و ابراز هیجان	-۰/۲۳**	۰/۵۲**	-					
تنظیم هیجان	-۰/۱۸**	۰/۷۶**	۰/۱۱	-				
بهره‌برداری از هیجان	-۰/۹	۰/۵۴**	-۰/۰۹	۰/۱۶*	-			
جهت‌گیری دینی	-۰/۳۱**	۰/۰۱	-۰/۰۸	۰/۰۵	۰/۰۲	-		
جهت‌گیری دینی درونی	-۰/۵۴**	۰/۱۱*	۰/۱۰	۰/۰۸	۰/۰۳	۰/۵۳**	-	
جهت‌گیری دینی بیرونی	۰/۰۸	-۰/۰۹	-۰/۱۷*	-۰/۰۱	-۰/۰۱	۰/۷۲**	-۰/۲۰**	-

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$

همان‌طور که نتایج مندرج در جدول ۲ نشان می‌دهد، ضرایب همبستگی بین اضطراب مرگ با هوش هیجانی ($P < 0.01$, $r = -0.27$)، ارزیابی و ابراز هیجان ($P < 0.01$, $r = -0.23$)، تنظیم هیجان ($P < 0.01$, $r = -0.18$)، جهت‌گیری دینی ($P < 0.01$, $r = -0.31$)، جهت‌گیری دینی درونی ($P < 0.01$, $r = -0.54$) و معنی‌دار، و ضرایب همبستگی بین اضطراب مرگ با بهره‌برداری از هیجان ($P > 0.05$, $r = -0.09$)، و جهت‌گیری دینی بیرونی ($P > 0.05$, $r = 0.08$) و غیر معنی‌دار هستند.

برای بررسی فرضیه چندگانه (ارتباط چندگانه بین مؤلفه‌های هوش هیجانی و جهت‌گیری دینی با اضطراب مرگ در مردان بازنشسته‌ی شرکت صنایع فولاد خوزستان شهر اهواز)، از روش تحلیل رگرسیون به روش گام‌به‌گام بهره‌برده شد. جدول ۳ نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه‌ی مؤلفه‌های هوش هیجانی و جهت‌گیری دینی با اضطراب مرگ در مردان بازنشسته‌ی شرکت صنایع فولاد خوزستان شهر اهواز را به روش ورود گام‌به‌گام نشان می‌دهد.

همان‌طور که نتایج مندرج در جدول ۳ نشان می‌دهد، از بین متغیرهای مستقل، سه متغیر جهت‌گیری دینی درونی، ارزیابی و ابراز هیجان و تنظیم هیجان پیش‌بین اضطراب مرگ در مردان بازنشسته‌ی شرکت صنایع فولاد خوزستان شهر اهواز هستند. ضریب همبستگی

چندگانه برابر با $MR=0/580$ و ضریب تعیین برابر با $RS=0/336$ است که در سطح $p<0/01$ معنی‌دار است. به عبارتی $33/6\%$ از واریانس مربوط به اضطراب مرگ مردان بازنشسته‌ی شرکت صنایع فولاد خوزستان شهر اهواز به وسیله‌ی متغیرهای مذکور تبیین می‌شود. همان‌طور که مشاهده می‌شود، متغیرهای جهت‌گیری دینی درونی با ضریب بتا $\beta=-0/539$ ، ارزیابی و ابراز هیجان با ضریب بتا $\beta=-0/177$ ، و تنظیم هیجان با ضریب بتا $\beta=-0/122$ ، معنی‌دار و پیش‌بین اضطراب مرگ در مردان بازنشسته‌ی شرکت صنایع فولاد خوزستان شهر اهواز می‌باشند.

جدول ۳. نتایج رگرسیون چندگانه متغیرهای پیش‌بین با اضطراب مرگ به روش گام‌به‌گام

مقدار ثابت (a)	ضرایب رگرسیون (β) و (B)			نسبت F احتمال P	RS	MR	شاخص آماری متغیرهای پیش‌بین
	۳	۲	۱				
۱۷/۵۷۵	B		-۰/۴۵۶	F = ۱۲۲/۰۲۰ p = ۰/۰۰۰	۰/۲۹۱	۰/۵۳۹	۱- جهت‌گیری دینی درونی
	β		-۰/۵۳۹				
	t		-۱۱/۰۴۶				
	P		۰/۰۰۱				
۲۱/۷۲۰	B	-۰/۱۱۰	-۰/۴۴۱	F = ۷۰/۴۲۲ p = ۰/۰۰۰	۰/۳۲۲	۰/۵۶۷	۲- ارزیابی و ابراز هیجان
	β	-۰/۱۷۷	-۰/۵۲۲				
	t	-۳/۶۹۴	-۱۰/۸۶۱				
	P	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱				
۲۳/۱۰۴	B	-۰/۰۵۹	-۰/۱۰۲	F = ۵۰/۰۱۲ p = ۰/۰۰۰	۰/۳۳۶	۰/۵۸۰	۳- تنظیم هیجان
	β	-۰/۱۲۲	-۰/۱۶۵				
	t	-۲/۵۶۱	-۳/۴۵۱				
	P	۰/۰۱۱	۰/۰۰۱				

بحث و نتیجه‌گیری

هدف کلی این پژوهش بررسی رابطه ساده و چندگانه بین هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن (ارزیابی و ابراز هیجان، تنظیم هیجان و بهره‌برداری از هیجان) و جهت‌گیری دینی و مؤلفه‌های آن (جهت‌گیری دینی درونی و جهت‌گیری دینی بیرونی) با اضطراب مرگ در

مردان بازنشسته‌ی شرکت صنایع فولاد خوزستان شهر اهواز بود. همان‌طور که نتایج حاصل از پژوهش نشان داد، بین هوش هیجانی و اضطراب مرگ رابطه‌ی منفی و معنی‌دار وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های (بوساری، ۲۰۱۶؛ اسپونزا و سانهوئزا، ۲۰۱۲) همسو است. همچنین نتایج نشان داد که از بین مؤلفه‌های هوش هیجانی بین ارزیابی و ابراز هیجان و تنظیم هیجان با اضطراب مرگ رابطه‌ی منفی و معنی‌دار وجود دارد اما بین بهره‌برداری از هیجان با اضطراب مرگ رابطه‌ی معنی‌داری وجود ندارد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت تنظیم شناختی هیجان‌ها به افراد کمک می‌کند تا برانگیختگی و هیجان‌های منفی را تنظیم کنند. این شیوه تنظیم با رشد یا بروز اختلال‌های روانی رابطه مستقیم دارد؛ بنابراین در نتیجه‌ی ارزیابی شناختی نادرست از موقعیت به دلیل کمبود اطلاعات، برداشت اشتباه یا اعتقادات بی‌منطق و نادرست فرد راهبرد شناختی خود را برای روبه‌رو شدن با موقعیت تنیدگی‌زا همچون اضطراب مرگ برمی‌گزیند. انتخاب راهبرد مقابله‌ای کارآمد در ابعاد شناختی، هیجانی و رفتاری علاوه بر افزایش استفاده از مقابله‌های سازگارانه، بر ارتقای سلامت روان اثرگذار است (عیسی زادگان، جناآبادی و سعادت‌مند، ۱۳۸۹). همچنین تنظیم هیجان‌ها، یک اصل اساسی در شروع، ارزیابی و سازمان‌دهی رفتار سازگارانه و همچنین جلوگیری از هیجان‌های منفی و اضطراب‌ها و رفتارهای ناسازگارانه محسوب می‌شود (کرمی، حیدری شرف و شفیع‌ی، ۱۳۹۴). هوش هیجانی موجب عملکرد منطقی‌تر در مواجهه با اضطراب مرگ می‌شود و با سلامت روان ارتباط مثبت و معنی‌داری دارد و با اضطراب مرگ رابطه‌ی منفی دارد. افراد دارای هوش هیجانی دارای مهارت‌ها، استعدادها و توانایی‌های غیر شناختی هستند که توانایی موفقیتشان را در مقابله با فشارها و اقتضاهای محیطی از جمله اضطراب و ترس از مرگ افزایش می‌دهد (کرمی و همکاران، ۱۳۹۴). نارسایی فرد در یک مهارت، انتظارات منفی درباره موقعیت را فرامی‌خواند و سبب اضطراب می‌شود. به‌طور کلی افرادی که نشانه‌های اضطراب بیشتری تجربه می‌کنند درک کمتری از ماهیت هیجانی‌های خود دارند و از سوی دیگر توان کمتری نیز برای فائق آمدن بر تجارب هیجانی منفی دارند (مشهدی، سلطانی شورباخورلو و هاشمی رزینی، ۱۳۸۹).

همان‌طور که نتایج حاصل از پژوهش نشان داد، بین جهت‌گیری دینی و اضطراب مرگ رابطه‌ی منفی و معنی‌دار وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های (ون، ۲۰۱۰؛ علی‌اکبری دهکردی، اورکی و برقی ایرانی، ۱۳۹۰؛ منصورنژاد، کجباف، کیانی و پور سید، ۱۳۸۹) همسو است. همچنین نتایج نشان داد که از بین مؤلفه‌های جهت‌گیری دینی بین جهت‌گیری دینی درونی با اضطراب مرگ رابطه‌ی منفی و معنی‌دار وجود دارد اما بین جهت‌گیری دینی بیرونی با اضطراب مرگ رابطه‌ی معنی‌داری وجود ندارد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت بسیاری از دانشمندان به نقش مذهب در مواجهه با مرگ و فناپذیری اشاره کرده‌اند. عقیده عمومی این است که مذهب به تمام سؤال‌های مربوط به مرگ و علت وجودی انسان پاسخ می‌دهد و در افراد یک حس پیش‌بینی‌پذیری و احساس کنترل ایجاد می‌کند که از اضطراب فراخوانده شده که ناشی از نگرش خاص به مرگ و مواجهه با مرگ است، پیشگیری می‌کند. پژوهش‌های روان‌شناسان نشان می‌دهد که اساسی‌ترین و مهم‌ترین مسئله در شخصیت سالم، وحدت روانی است و در بین سیستم‌های ارزشی، مذهب بالاترین قابلیت را برای ایجاد این وحدت داراست (ون، ۲۰۱۰). این وحدت شخصیت در وضعیت قوا و استعداد‌های مختلف روان نمود پیدا می‌کند. در پژوهش‌های مختلف نشان داده است که مذهب و اعتقادات دینی باعث سیستم ایمنی سالم و سلامت روانی بهتر و اضطراب کمتر در افراد می‌شود (علی‌اکبری دهکردی و همکاران، ۱۳۹۰). به اعتقاد برخی پژوهشگران، مذهب با تأثیر بر سبک زندگی و چگونگی حل تعارض‌های ارزشی، به سؤالات اساسی انسان درباره هدف زندگی و معنای فعالیت‌ها پاسخ می‌دهد (به نقل از موسی رضایی، ناجی اصفهانی، مؤمنی قلعه قاسمی و امین الرعایا، ۱۳۹۱). افراد مذهبی با گرایش درونی، دارای مذهبی فراگیر و سازمان یافته‌اند، بنابراین با درونی کردن ارزش‌های دینی، آن را به‌مثابه هدف در نظر می‌گیرند و از آن برای رفع نیازهای خود کمک می‌گیرند؛ بنابراین این افراد کمتر دچار اضطراب می‌شوند و از مذهب به‌عنوان یک مکانیسم تسکین‌دهنده تعادل روانی استفاده می‌کنند (علی‌اکبری دهکردی و همکاران، ۱۳۹۰). طبیعی است که افراد دارای مذهب درونی سعی دارند رویدادها را به شکل مثبت‌تر و به شکل تقدیرهای الهی در نظر بگیرند و بنابراین از پذیرش مرگ بیشتری و در نتیجه از اضطراب مرگ کمتری برخوردارند (منصورنژاد و همکاران،

۱۳۸۹). از دیدگاه آلپورت (۱۹۶۷) افرادی که دارای جهت‌گیری دینی درونی می‌باشند، مذهب در آن‌ها احساس راحتی، امنیت، سودمندی و خودسازگاری را به وجود می‌آورد. به عبارت دیگر، افراد با جهت‌گیری دینی درونی در هماهنگی با اعتقادات و شعائر دینی‌شان زندگی می‌کنند. این امر موجب امنیت و ثبات اجتماعی بیشتر در آن‌ها می‌شود (به نقل از صدیقی ارفعی، یزدخواستی و راوندی، ۱۳۹۳). در تبیین معنی دار نشدن ارتباط جهت‌گیری دینی بیرونی با اضطراب مرگ می‌توان گفت افراد دارای جهت‌گیری بیرونی دارای باورهای دینی هستند، ولی از این باورها برای نیل به اهداف دیگر استفاده می‌کنند و دین را به عنوان یک وسیله می‌دانند؛ بنابراین می‌توان گفت که این افراد ممکن است شرکت در اجتماعات دینی را برای ریاکاری و نیل به اهداف اجتماعی و یا اقتصادی دیگر انجام دهند.

اضطراب مرگ به عنوان یک نگرانی عمده در زندگی انسان، تحت تأثیر عوامل گوناگونی از جمله مسائل معنوی و مذهبی قرار می‌گیرد. نتایج بررسی ما نشان داد افزایش هوش هیجانی و جهت‌گیری مذهبی در قشر سالمندان بازنشسته با اضطراب مرگ در ارتباط است و بدون تأثیر از مسائل فردی موجب کاهش اضطراب مرگ می‌شود. به نظر می‌رسد با توجه به بافت مذهبی و فرهنگی ایران و با در نظر گرفتن تأثیر باورهای معنوی و میزان درک افراد از اعتقادات متأثر از دین، توجه به باورهای معنوی و سطح درک افراد از آن، می‌تواند مراقبت از مددجویانی که تجربه اضطراب مرگ را دارند تسهیل ببخشید. همچنین هوش هیجانی دربرگیرنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسئله است که بالاترین سطح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی و شامل می‌شود. این هوش به فرد دیدی کلی در مورد تجارب زندگی و نحوه برخورد با مسائل و حل و فصل آنان می‌دهد بنابراین هوش هیجانی بالا نیز در کاهش اضطراب مرگ افراد مؤثر است. روشن است که انجام هر پژوهش، به ویژه در حوزه علوم انسانی که مخاطبان افرادی با ویژگی‌های منحصر به فرد هستند با محدودیت‌ها و موانعی همراه است. پژوهش حاضر نیز از این محدودیت‌ها و موانع در امان نبوده است. با توجه به اینکه پژوهش حاضر بر روی جامعه آماری مردان بازنشسته شهر اهواز انجام شده است لذا در تعمیم نتایج باید احتیاط صورت گیرد. پژوهش حاضر پژوهشی مقطعی است که در یک دوره زمانی خاص شرکت‌کنندگان را مورد بررسی قرار داده است

که این امر کلی را دشوار می‌سازد. پیشنهاد می‌شود از آن جهت که هوش هیجانی مسئله‌ای اکتسابی است و می‌تواند آموخته شود بنابراین برنامه ریزان آموزشی توجه بیشتری به این امر داشته باشند و از طریق رسانه‌های جمعی به آموزش این مهارت‌ها بپردازند.

منابع

- آقاجانی، محمد؛ رئیسی، مرضیه و حیدری، فائزه. (۱۳۹۱). بررسی ارتباط انس با قرآن و باورهای دینی با میزان اضطراب مرگ در بیماران قلبی. *ویژه‌نامه سومین همایش استانی قرآن و سلامت، اسفندماه ۱۳۹۱*.
- بزرگمهری بوذرجمهری، خاطره؛ گل‌پرور، محسن و نوری، ابوالقاسم. (۱۳۸۹). ساخت و اعتباریابی مقیاس نشانگان بازنشستگی در افراد بازنشسته شهر اصفهان. *مجله یافته‌های نو در روان‌شناسی، ۵(۱۷)*، ۳۵-۵۲.
- بشلیده، کیومرث؛ هاشمی، سید اسماعیل و بهارلو، مصطفی. (۱۳۹۵). بررسی رابطه برخی ویژگی‌های شخصیتی، سازمانی و حسرت‌های بازنشستگی با سازگاری با بازنشستگی. *طرح پژوهشی دانشگاه شهید چمران اهواز*.
- پاشایی، لیلا؛ بهرامی، هادی و حاتمی، حمیدرضا. (۱۳۹۲). پیش‌بینی رضایت زنانشویی بر مبنای جهت‌گیری دینی (درونی - بیرونی) در دانشجویان زن دانشگاه آزاد اسلامی. *فصلنامه زن و مطالعات خانواده، ۵(۲۰)*، ۳۷-۵۲.
- دهقان، کبری؛ شریعتمدار، آسیه و کلانتر هرمزی، آتوسا. (۱۳۹۴). اثربخشی درمان مرور زندگی بر اضطراب مرگ و رضایت از زندگی زنان سالمند ساکن شهر تهران. *فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۶(۲۲)*، ۱۵-۳۹.
- جهانگیری، محمد مهدی. (۱۳۹۶). پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس جهت‌گیری مذهبی و احساس تنهایی در سالمندان شهر اراک. *نشریه سالمندشناسی، ۱(۴)*، ۵۸-۶۶.
- صدیقی ارفعی، فریبرز؛ یزدخواستی، علی و راوندی، مریم. (۱۳۹۳). پیش‌بینی پذیری میزان تاب‌آوری بر اساس هوش معنوی در دانشجویان و دین‌پژوهان. *فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۴(۳)*، ۳۷۴-۳۹۰.

- شورچی کلنگدردی؛ حسین ثابت، فریده و مهاجر، یحیی. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر آموزش هوش هیجانی به روش درونگردي جذب و انطباق بر تاب آوری و پرخاشگری در دختران نوجوان. فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۴(۱۵)، ۱۳۷-۱۶۲.
- علی‌اکبری دهکردی، مهناز؛ اورکی، محمد و برقی ایرانی، زیبا. (۱۳۹۰). بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با اضطراب مرگ و ازخودبیگانگی در سالمندان استان تهران. مجله پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، ۱(۲)، ۱۴۰-۱۵۹.
- علی احمدی، امید و آشتیانی، سمیه (۱۳۹۳). مطالعه مقایسه‌ای، تعریف، شرایط و مشکلات کهن‌سالی زنان و مردان در شهر آشتیان. علوم اجتماعی، ۷۴، ۷۱-۸۲.
- عیسی زادگان، علی؛ جناآبادی، حسین و سعادت‌مند، سعید (۱۳۸۹). رابطه‌ی بین راهبردهای تنظیم شناختی هیجان، خلاقیت هیجانی، عملکرد تحصیلی با بهداشت روانی در دانشجویان. مجله مطالعات روان‌شناسی تربیتی، ۷(۱۲)، ۷۱-۸۲.
- کرمی، جهانگیر؛ حیدری شرف، پریسا و شفیع، مهناز (۱۳۹۴). رابطه راهبردهای تنظیم هیجان و هوش هیجانی با هراس اجتماعی در دانش‌آموزان آسیب‌دیده بینایی و آسیب‌دیده شنوایی. مجله تعلیم و تربیت استثنایی، ۱۸(۱)، ۵-۱۴.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی؛ آذرگون، زهره و مرادی، گل‌مراد (۱۳۸۵). بررسی جهت‌گیری دینی و سلامت روانی مهاجران بر اساس مدل آلپورت و راس: نمونه مورد مطالعه قصر شیرین. فصلنامه علوم اجتماعی، ۸، ۱۴۹-۱۶۹.
- مشهدی، علی؛ سلطانی شورباخورلو، اسماعیل و هاشمی رزینی، سعدالله (۱۳۸۹). رابطه‌ی هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن با علائم اضطرابی. مجله اصول بهداشت روانی، ۴(۱۲)، ۶۵۲-۶۶۱.
- منصور نژاد، زهرا؛ کجباف، محمدباقر؛ کیانی، فریبا و پورسید، سیدرضا. (۱۳۸۹). بررسی رابطه بین جهت‌گیری دینی (درونی و بیرونی) و جنسیت با اضطراب مرگ در بین دانشجویان. مجله یافته‌های نو در روان‌شناسی، ۵(۱۵)، ۱۳۵-۱۴۳.
- مهانیان خامنه، مهری؛ برجعلی، احمد و سلیمی‌زاده، محمدکاظم. (۱۳۸۵). بررسی رابطه هوش هیجانی و رضایت زناشویی. مجله روان‌شناسی، ۱۰(۳)، ۳۰۸-۳۲۰.

موسی رضایی، امیر، ناجی اصفهانی، همایون، مؤمنی قلعه قاسمی، طاهره و امین الرعایا، مهین (۱۳۹۱). بررسی ارتباط جهت‌گیری دینی با اضطراب و افسردگی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان. *تحقیقات علوم رفتاری*، دوره دهم، شماره ۶، صص ۵۱۹-۵۰۹.

نوری، فروزش (۱۳۹۳). مقایسه دانشجویان دارای سبک‌های یادگیری متفاوت از لحاظ هوش هیجانی و انگیزه پیشرفت در دانشجویان دختر مرکز علمی و کاربردی جمعیت هلال‌احمر خوزستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز.

Austin, E. J., Farrelly, D., Black, K., & Moore, H. (۲۰۰۷). Emotional intelligence Machiavellianism and emotional manipulation. *Personality and Individual Differences*, ۴۳, ۱۷۳-۱۷۹.

Ardelt, M., & Koenig, C. S. (۲۰۰۶). The role of religion for hospice patients and relatively healthy older adults. *Research on Aging*, ۲۸ (۲), ۱۸۴-۲۱۵.

Aradilla-Herrero, A., Tomás-Sábado, J., & Gómez-Benito, J. (۲۰۱۳). Death attitudes and emotional intelligence in nursing student. *OMEGA*, ۶۷ (۱), ۳۹-۵۵.

Busari, A. O. (۲۰۱۶). Relationship between emotional intelligence, self-esteem, anxiety and academic stress of the gifted children in Oyo State, Nigeria. *Global Journal of Human-Social Science: Arts & Humanities-Psychology*, ۵(۱), ۲۲-۳۴.

Bodnera, E., Shrirab, A., Bergmanb, Y. S., Cohen-Fridel, S. (۲۰۱۵). Anxieties about aging and death and psychological distress: The protective role of emotional complexity. *Personality and Individual Differences*, ۸۳, ۹۱-۹۶.

Cho, S. (۲۰۱۰). The role of IQ in the use of cognitive strategies to learn information from a map. *Learning and Individual Differences*, ۲۰(۶), ۶۹۴-۶۹۸.

De Jong Gierveld, J., Van Tilburg, T. G., & Friedman, H. S. (۲۰۱۶). Social isolation and loneliness. *Encyclopedia of Mental Health*, ۴ (۲), ۱۷۵-۸.

- Daaleman, T. P., & Dobbs, D. (۲۰۱۰). Religiosity, spirituality, and death attitudes in chronically ill older adults. *Research on Aging*, ۳۲ (۲), ۲۲۴-۴۳
- Duff, R. W., & Hong, L. K. (۱۹۹۵). Age density, religiosity and death anxiety in retirement communities. *Review of Religious Research*, ۵, ۱۹-۲۳.
- Espinoza, V. M., & Sanhueza, A. O. (۲۰۱۲). Fear of death and its relationship with emotional intelligence of nursing students in Concepción, *Acta Paulista de Enfermagem*, ۲۵(۴), ۶۰۷-۶۱۳.
- Grevenstein, D., & Bluemke, M. (۲۰۱۶). Who's afraid of death and terrorists? Investigating moderating effects of sense of coherence, mindfulness, neuroticism, and meaning in life on mortality salience. *Journal of Articles in Support of the Null Hypothesis*, ۱۳(۱), ۲۵-۳۶.
- Henrie, J., & Patrick, J. H. (۲۰۱۴). Religiousness, religious doubt, and death anxiety. *The International Journal of Aging and Human Development*, ۷۸ (۳), ۲۰۳-۲۰۷.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (۲۰۰۴). A further consideration of issues of emotional intelligence. *Psychological Inquiry*, ۱۵, ۲۴۹-۲۵۵.
- Roshani, K. H., & Naderi, F. (۲۰۱۱). Relationship between spiritual intelligence, social intelligence and death anxiety in elders. *Quarterly of Health & Psychology*, ۱(۲), ۱۱۵-۱۲۹.
- Riedel-Heller, S., Busse, A., & Angermeyer, M. (۲۰۰۶). The state of mental health in old-age across the old European Union—a systematic review. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, ۱۱۳(۵), ۳۸۸-۴۰۱.
- Stancliffe, R. J., Wiese, M. Y., Read, S., Jeltos, G., & Clayton, J. M. (۲۰۱۶). Knowing, planning for and fearing death: Do adults with intellectual disability and disability staff differ? *Research in developmental disabilities*, ۴۹, ۴۷-۵۹
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., & Dornheim, L. (۱۹۹۸). Development and validation of

a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, ۲۵، ۱۶۷-۱۷۷.

Slaski, M., & Cartwright, S. (۲۰۰۲). Health, performance and emotional intelligence: An exploratory study of retail managers. *Stress and Health*, ۱۸، ۶۳-۶۸.

Templer, D. I. (۱۹۷۰). The construction and validation of a Death Anxiety scale. *Journal of General Psychology*, ۸۲، ۱۶۵-۱۷۷.

Tomas-Sabado, J., & Gomez- Benito, J. (۲۰۰۲). Psychometric properties of the Spanish form of Templer's death anxiety scale. *Psychology Report*, ۹۱(۲)، ۱۱۶-۲۰.

Tsaousis, I., & Nikolaou, I. (۲۰۰۵). Exploring the relationship of emotional intelligence with physical and psychological health functioning, *Stress and Health*, ۲۱، ۷۷-۸۶.

Wen, Y-H. (۲۰۱۰). Religiosity and death anxiety. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, ۶(۲)، ۳۱-۳۷.

Wen, Y-H. (۲۰۱۲). Religiosity and death anxiety of college students. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, ۸(۲)، ۹۸-۱۰۵.